

Mälestuskilde elust Uus-Eesti külas

Minu isa Kaarel Soobik, ema Johanna Soobik ja mina (Ilmar Soobik) tulime jalgsi Uus-Eesti külla 1929. a. kevadel. Meie koduküla Livoonia kehvikute komitee ja naaberküladest tulnud aktivistid tunnistasid isa kulakuks ja nõudsid perekonna lahkumist külast 24 tunni jooksul.

Perekonnale kuulunud maja, hobused, põllutööriistad ja loomad ühistati, varandus kirjutati üles ja jaotati komitee liikmete vahel. Oma osa said linnast tulnud proletaarlased – kolhooside moodustamise juhendajad ja kulakluse kui klassi likvideerijad.

Uus-Eesti külas elas minu onu Peeter Teder, tädi Maria Jakobson ja õde Minni Oja, kelle kodudes lootsime leida peavarju. Selgus, et onu Peeter oli äsja tunnistatud (tehtud) kulakuks ja külast välja saadetud. Ulualust leidsime tädi Maria Jakobsoni, hiljem Hendrik Jaakuse peres. Kui Livoonia külas kuulutati kulakuteks 47 perekonda ja kihutati välja 144 inimest, siis Uus-Eesti külas kuulutati kulakuks 6 perekonda, kes pidid otsima uue elupaiga. Uus-Eesti külas moodustati kolhoos „Uus Tee”.

Kulakuteks kuulutati (tehti) töökad, ettevõtlikud ja edumeelsed talupojad, kes olid hoolsa tööga kogunud teistest rohkem vara ja raha. Algas kulla otsimine ja äravõtmine, vilja ja toitainete rekvireerimine. Sellele korralagedusele järgnesid nälja-aastad.

Livoonias moodustatud kolhoos „III Internatsionaal” ei tulnud 1930. a. põllutöödega toime ja võimumed kohustasid kõiki külast väljasaadetud kulakuid tulema tagasi kolhoosi abistama.

Ka meie tulime tagasi Livoonia külla ja elasime Soome, Tõllasoni ja Sepa majas ning ühes tühjas saunas. Meie majas elasid võhivõõrad venelased. Ema talitas kolhoosi noorkarja, isa töötas sepikojas. Kolhoos ei täitnud riiklikke kohustusi ja selles süüdistati kulakute vastutöötamist, sabotaaži. Isa kuulutati teist korda kulakuks 2. märtsil 1932. a. Ja pere kihutati Livoonia külast jälle välja.

Sammusime sovhoosi „Molot”. Ema sai tööd põllundusbrigaadis, isa ehitusel. Toitu saime kord päevas ühiskatlast. Sovhoosil ei läinud hästi ja 1934. a. suvel oeldi töökohad üles. Palka ei suudetud maksta, sovhoosi tegevus lõpetati.

Jõudsime jälle jalgsi Uus-Eesti külla. Ulualust saime täditütre Elfride Milhauseni, hiljem Albert Jakobsoni majas. Enam kui 4 aastat olime ekselnud kohalt kohale koduta, õigusteta, võimude poolt põlatud kulakutena.

Ka Uus-Eesti külast oli otsitud ja rekvireeritud vilja, süüdistatud kulakuid ja sabotaznikuid, kuid eestlased ei olnud nii vaenulikud ja halastamatud. Kolhoosi esimees Eduard Assor ei võinud võtta meid kolhoosi liikmeteks, kuid pakkus tööd isale viinapuude istanduse rajamisel, põllukaitse metsaribade istutamisel, saviplonnide (samaanide) ja toortelliste valmistamisel. Ema sai tööd aiandusbrigaadis.

1934. a. 14. septembril saatis ema mind Uus-Eesti küla algkooli. Esimese klassi õpilased olid 8-aastased, mina alles 7-aastane. Kooli juhataja Aleksander Oja küsis, kas ma lugeda ja rehkendada oskan, ja ulatas mulle raamatu. Lugesin vabalt. Õpetaja jäi rahule ja saatis mind esimese klassi kõige tagumisse pinki, kus oli vaba koht. Siit algas minu koolitee.

Uus-Eesti algkooli majas oli kaks klassituba. Suuremas toas õpetas algkooli juhataja Aleksander Oja esimese ja neljanda klassi õpilasi. Teises toas õpetas Julius Vatter teise ja kolmanda klassi õpilasi. Õpetajad olid saanud hariduse Leningradi Eesti Pedagoogika Tehnikumis.

Esimeses klassis oli 20 õpilast, järgmistes klassides vähem, kuid kokku oli koolis 70 õpilast. Aabitsat meil ei olnud. Lugesime pildiraamatutest, mida oli kümnekond. Siis kirjutas õpetaja mingi teksti tahvlile ja käskis kirjutada selle vihikusse. Ka rehkendused tuli kirjutada vihikusse ja kodus lahendada. Kui esimese klassi õpilastele olid ülesanded kätte antud, astus õpetaja neljanda klassi õpilaste ette. Kuulasime huviga õpetaja jutustusi kirjanduse, maa-teaduse ja ajaloo teemadel, mida pidime õppima alles kolme aasta pärast. Õppetöö toimus vaheldumisi eesti ja vene keeles. Meile ei korraldatud ekskursioone ega väljasõite. Ainuke vaheldus oli töö kolhoosipõllul.

Õppevahenditest oli klassi seinal suur maakaart maailma kahe poolkera kujuga, tahvel ja suur arvelaud (abakus) treitud nuppudega traatidel. Muusikariistadest oli väike plekist pioneeritrumm ja signaalpasun. Laulmist, muusika ja kunstiajalugu algkoolis ei õpetatud. Tundide jaotus ja õppekavad vastasid Venemaa koolide õppekavadele, millele oli lisatud kaks tundi eesti keelt nädalas. Kuna kodune keel oli eesti keel, siis rääkisid kõik õpilased 1910.–1920. aastal kujunenud E. Vilde aegset eesti keelt. Sellele järgnenud keeleuendused olid meile võõrad.

Koolikott, mis vööga üle õla kõlkus, ei olnud raske. Selles oli venekeelne Ki-selevi rehkenduse raamat ja veel mõni venekeelne õpik. Nendes raamatutes sisalduvat tarkust omandasid eestlased visalt. Kodus lahendatud ülesanded tuli järgmisel päeval õpetajale näidata. Vihikusse kirjutada tohtis ainult sulega nr. 98, mida tuli kasta tindipotti. Selles pidi alati olema lilla keemiline tint. Valgest portselanist valmistatud tindipoti lehtrikujulisest suudmest tint välja ei valgunud.

Puudus oli kirjapaberist. Ühe vihiku sai osta õpetaja käest kahe kopika eest, täiskirjutatud vihik, (12 lehte) tuli esitada õpetajale, et osta uus puhas vihik.

Kehtis viiepäevane töönael. Nädalapäevi nimetati esimene, teine, kolmas, neljas, viies ja vaba päev. Endisi nädalapäevade nimetusi ja eriti pühapäeva

nimetust peeti kodanlikuks igandiks. Alles aimates sõjaohu lähenemist, taastati seitsmepäevane töönael, et kasutada rohkem töötunde aastas.

Ajalootundides kuulasime õpetaja jutustust kukutatud tsarismi kehvast pärandist, revolutsiooni kangelahe vägitegudest meie maal ja kapitalistide nurjatusi töörahva orjastamisest välismaal. Meie ei olnud kuulnud midagi Vabadussõjast Eestis. Meile räägiti ainult, et seal on võimu haaranud töörahvale vaenulik kodanlik klikk.

Suuremaks korrariikumiseks koolis loeti koduste ülesannete täitmata jätmist ja põhjusest puudumist koolist. Rehkendused kirjutati vahetunni ajal teiste vihikust maha. Väiksemad arusaamatused lahendati omavahel ilma vanemate sekkumiseta asjasse.

Meie jaoks olid tundmatud sõnad staadion, treener, kohtunik ja korvpall, kuigi mängisime tuld, kaltsudest tehtud palli, kljokki, maadeldi ja jooksti, hüpati ja mängiti peitust. Nii möödusid neli aastat (1934–1938) Uus-Eesti algkoolis ja kevadel anti meile kätte kooli lõputunnistused. Edasi võis õppida rajoonikeskuses Otradnajas vene koolis (7 km) või Livoonia 7-kl. koolis (30 km).

Kuigi ajalooülevaated olid meie jaoks kauged ja ähmased, siis kodukülas toimunu oli lähedane ja huvitav. Õpetaja rääkis meile, et koolimaja on toodud Uus-Eesti külla Maruhhas, „vana koha pealt” ja siin uuesti kokku pandud meie koolimajaks. Nii see õpetajate viide kui ka vanemate jutud terve küla kolimisest uuele kohale äratasid huvi. Järgnevalt panen kirja üksikud sündmused mida kuulsin vanematelt ja mida veel mäletan Uus-Eesti küla rajamisest.

Kordan siin osaliselt seda, mida kirjutasin Tederite perekonna loos mitu aastat tagasi.

Ema, onud ja tädid rääkisid mulle elust Maruhhas ja Sorikülas, kust eestlased Uus-Eesti külla tulid. Eesti-Maruhha küla asutasid 1872. a. mägijõe kaldale Hiiumaalt pärit Holmid, Jakobsonid, Miilitsad, Lõhmused ja teised perekonnad. Kiirevooluline ja kärestikuline Maruhha jõgi algab Suur-Kaukasuse peaaheleikus Teberda Looduskaitsealal, ühineb Aksauti jõega ja Malõi Zelentsuki nime all on üheks Kubani lisajõeks. Küla asutamise ajal anti eestlastele kasutada 650 tessatini maad. Sajandivahetusel elas külas 40 perekonda, s.o. ligikaudu 200 hinge. Asunikke tuli juurde ja Maruhha küla jäi eestlastele kitsaks. Üle mäe viie versta kaugusel Maruhhas rajati 1874. a. Hussõ jõe kaldal teine eesti küla: ametliku nimetusega Hussõ-Kardonik, kohalikus keelepruugis Soriküla. Küla rajasid Lelud, Hennod, Valterid, Jaakused ja teised perekonnad, kes olid samuti pärit Hiiumaalt, kuid olid mitu aastat rännanud Venemaa avarustel, peatudes Eesti-Haginskis, Allmäel, Kasinkas ja Krimmis. Eestlased otisisid metsa, head vett ja maad millel kasvaks kartul. Uusasukatele andis tsaari valitsus 860 tessatini kroonu maad (just mägilaste käest vallutatud, kasakate poolt). Sajandivahetusel elas külas 46 perekonda, 230 hinge. Minu vanavanemad Tõnis ja Ann Teder jõudsid Maruhha külla 1880. a.

Mõned perekonnad lahkusid külast Punaselagedale, Musta mere rannikule ja mujale, jättes majad maha. Lahkumise põhjustena nimetati harimiskõlbliku maa piiratust ja eestlaste tagakiusamist kasakate ja mägilaste poolt. Külast avanes kaunis vaade lumega kaetud Kaukaasia peaaeheliku mägedele ja Elbrusele, mille 5642 m kõrguse tipuni oli linnulennult 50 versta. Mäenõlvu kuni lumepiirini katsid metsad. Lõunapoolsetel mäenõlvadel kasvasid peamiselt männikud, põhjapoolsetel nõlvadel nulu- ja kuusemetsad. Jõeorgudes leidis lepikuid ja liigirikkaid segametsi. Kasakad ja Vene sõjavägi olid kohalikud mägilased välja tõrjunud ja nende eluasemed hävitanud. Varemete läheduses leidis siiski metsistunud viljapuude rühmi. Lõunas Dombai mäestikuorus Teberda jõe ülemjooksul 1500 m kõrgusel merepinnast kasvasid kaukaasia nuld. Nende hiiglaste kõrgus ulatus 50–60 meetrini, tüve rinnasläbimõõt kahe meetrini ja vanus 400–500 aastani. Hiigelnulge kaitses nende suurus ja kättesaamatus. Kui männi- ja kuusepalke veeretati või libistati mäest alla, siis nuluhiiglastest ei käinud inimjõud veel üle. Ka vee jõul töötavad saeveskid ei suutnud nii jämedaid tüvesid laudadeks saagida.

Maruhha ja Soriküla elanikel säilisid head suhted Allmäe, Kasinka ja Livoonia elanikega, kuhu jäid sugulased, tuttavad ja reisikaaslased. Hobuseid, vankreid ja aega jätkus, et sõita külla tuttavate poole, kosja, pulmapeole või matusele. Kohtumistel arutati, et mägikülade rahvas on liiga kaugele rännanud ja et neil on vähe haritavat maad, samal ajal kui lagendikel on viljakat maad külluses. Allmäe ja Livoonia küla eestlased olid juba esimestel aastatel pärast küla rajamist saanud hea sissetuleku nisu müügist riigile, võtnud pangast laenu, ehitanud korralikud majad, soetanud hobused, kariloomad ja põlluharimiseks vajalikud masinad. Jõukad kaasmaalased stepikülades pidasid mägikülade eestlasi saamatuteks kehvikuteks, kes rändasid kodumaalt välja ihaldatud maa otsingul, kuid ei saanud enne pidama, kui jõudsid läbi pääsmatu Kaukaasia mäeahelikuni.

Eestlaste elu Maruhhas ja Sorikülas häirisid mägilased ja kasakad. Mägilasi võis süüdistada hobuste ja kariloomade kadumises. Suhtlemine nendega oli vaevaline, sest kumbki pool ei vallanud ühist vene keelt. Siiski vaenu ja viha mägilaste ja eestlaste vahel meie vanemad ei mäletanud. Kaukaasia sõdade eesmärgiks 18. ja 19. sajandil oli mägilaste allutamine ja Venemaa alade laiendamine. Venelased ja kasakad ei suutnud mägilaste vastupanu ja nende ülestõuse maha suruda.

Keerukamad olid eestlaste suhted kasakatega – vabade inimestega. Kasakad pidasid end vallutatud alade peremeesteks. Staniitsa valveteenistuse kasakate polgu ataman rõhutas, et tsaar andis kasakate sõjaväele mägilastelt võidetud maa igaveseks ajaks. Iga kasaka kohta arvestati 30 tessatini maad.

Vaatamata põllumaa vähesusele hoolsate ja töökate eestlaste majapidamine arenes, külakarjadesse kogunes üha enam loomi ja karja- ja heinamaad jäid kitsaks. Korduvalt pöörduti võimude poole palvekirjadega (prošenie) anda külale maad juurde. Kasakate vastuseisu tõttu maad kahtlast usku eestlastele ei antud. Mingi hädapärase lahenduse võimud siiski leidsid. Kõrgele mägedesse oli rajatud ja tegutses õigeusu munkade klooster. Eesti küla läheduses asus kloostri karjamõis. Võimud lubasid eestlastel kasutada kloostri karja-

mõisa mahajäetud maid arvestusega 8 tessatini hinge kohta. Need olid võsastunud, põõsastega kaetud mäenõlvad, millest murdväike osa kõlbas põlluks. Siiski saadi juurde karjamaad ja isegi heinamaad. Elanikud kogusid raha ja andsid maakorraldajale priske kingituse sobivate piiride ajamise eest. Maa anti küll tasuta, kuid maa kasutamise eest tuli maksta maamaksu, podatit.

Teravilja kasvatamine väikestel kallakuga põllulappidel edenes visalt, saagid olid kehvad ja leivavilja osteti juurde stepiküladest ja laatadelt. Rahalise sisetuleku said eestlased karjakasvatusest. Teeniti ka metsatööl ja teede ehitamisel. Laatadele ja turgudele viidi hobuseid, veiseid ja lambaid, liha, võid ja muid saaduseid. Seal osteti ka majapidamises vajalikud kaubad. Eestlased müüsid ka kuivatatud pirne. Metspirnipuude alt korjati sügisel kotitäied varisenud pirne, hoiti neid aidapõrandal ja siis kuivatati suitsuahjus. Kaugemates stepikülades sai pirnide vastu vahetada nisu. Valitsuse käsul rajati mäekurule valvepost ja karantiin, et takistada loomataudide levikut. Karantiini meeskonda kuulusid loomaarst, velsker ja valvurid – stražnikud. Valvur sai kroonu poolt hobuse, sadula, püssi, uhke rinnamärgi ja 30 rubla palka kuus.

Minu vanaisa Tõnis Teder ja vanaema Ann Teder, kes lahkusid Eestist kolme pambuga, olid veel aastaid Kabala valla elanike hingekirjas ja tasusid maksu Eesti kubermanguvalitsuse arvele. Nad olid saanud Loojalt kolm tütart ja kaks poega, ehitanud maja ja kõrvalhooned. Nende majapidamises oli neli tööhobust, sälud, 10–12 veist, 25–30 lammast, kodulinnud ja igal aastal kasvatati ja nuumati kolm pesakonda sigu. Neid ei peetud rikkaks, kuid lugupeetud ja jõukaks pereks Sorikülas. Vanaisal ei olnud õnne hobustega. Kahel korral ostetud hobused haigestusid ja surid, kolmel korral hobused varastati.

Esimesed uusasukad Maruhhas ja Sorikülas arvasid, et iga auuli elanikud räägivad oma keelt ja neid on võimatu mõista. Hiljem jõuti arusaamisele, et tšerkesside, tšetšeenide, adõgeede ja veel mõnede rahvaste keeled kuuluvad Põhja-Kaukaasia keelte kirderühma. Karatšaide ja balkaaride keeled kuuluvad türki-tatari keelkonda. Usutunnistuse järgi olid naabruses elavad mägilased sunniidid, islami põhilise voolu pooldajad. Nad pidasid Koraani kõrval pühaks ka sunnat – islami püha pärimust, mis rajaneb Muhamedile omistatud ütlustel ja tegudel.

Meie esivanemad ei rääkinud südamlikest ja sõbralikest suhetest mägilastega, kuid mägedes elatud 50 aasta jooksul olid siiski kujunenud rahuldavad heanaaberlikud suhted paljude isikutega. Seda eriti möödunud sajandi alguses, kui kasakad ründasid nii eestlasi kui ka mägilasi.

Mägilased olid omavahel ausad, õiglased ja alati abivalmis. Nende tavade hulka kuulus pruudi röövimine, veretasu sugulase tapmise või teotamise eest, vanemate austamine ja truudus. Võõraste ja võõrausuliste kohta need tavad ei olnud kohustuslikud. Võõraid võis lollitada, petta, eksitada ja tüssata, nende vara võis varastada ja röövida. Mägilaste uhkuseks oli hobune. Vööil kandis ta alati terariista kinžalli, peas kõrget karvamütsi papaahat.

Mägilaste usk keelab sigade pidamise ja sealihha söömise. Siiski on searasv vahendiks hobuste kabjahaiguste ravimisel. Külla ratsutas mägilane, tops pika ridva otsas ja palus searasva. Ta pööras näo kõrvale ja kattis käega suu,

hoidis topsi eemal ja kappas auuli teist hobust ravima. Kui eestlastel mõni hobune juhtus jalaluu murdma, siis saadeti sõna auuli. Varsti olid ratsanikud kohal, lõpetasid hobuse vaeva, nülgsid naha, tükeldasid lihakeha, panid liha sadulakottidesse ja ratsutasid mägedesse. Hobuseliha oli mägilastele piduroaks.

1905. a. rahutuste ajal raiusid eestlased puid kloostrile kuuluvas metsas. Munkade kaebust arutati kohtus. Küla pidi kahju kloostrile hüvitama. Õpetaja, keda süüdistati omavolilise raie õhutamises, saadeti külast välja. Kaks eestlast langes Vene–Jaapani sõjas. Sõjaväest tulnud meestel oli vene keel selge. Vanemad elanikud suhtlesid omavahel emakeeles ja laadal, turul ja staniitsas püüdsid väljendada end vigases vene keeles.

Kasakad olid õigeusklikud, pravoslavnõje, kuid Tereki kindlustuste vööndil teenisid ka vanausulised kasakad, staroverõ. Pärast pärisorjuse kaotamist Venemaal (1861. a.) asusid kasakate naabrusse elama rahumeelsed vene talupojad, inogorodnie. Kasakad ei pidanud neid endiga võrdväärteteks kodanikeks, kuigi palkasid tööle ja rentisid talupoegadele maad. Lahkarvamuste korral kasakad ähvardasid oma suguvendi maalt minema kihutada. Rikastunud talupojad sõbrunesid kasakatega, vaesed olid revolutsiooniliselt meelestatud ja võitlesid kodusõjas kasakate vastu. Kasakad pidasid eestlasi mitteõigeusklikeks sakslasteks, seega ebamäärast usku tunnistavateks alaväärtuslikeks muulasteks, kes ei ole vandunud truudust isakesele tsaarile. Möödunud sajandi alguses valitses tsaaririigis siiski mingisugune kord. Revolutsiooni ja kodusõja ajal eestlaste suhted kasakatega halvenesid järsult. Kasakate salgad ratsutasid eesti külades, otsides sõjaväest koju tulnud mehi. Kasakad arvasid, et kõik eestlased on tsaari vastased ja on teeninud punaste sõjaväes. Korduvalt toimusid läbiotsimised. Tagaotsitavate vanemaid ja omakseid peksti metsikult nagaikadega, et teada saada, kus mehed end varjavad. Kasakad mõrvasid Johannes Jaakuse, A. Sepa, Lippmaa ja tema abikaasa. Kasakate vägivald, röövimine, vargused ja ähvardused, lisaks veel võimumeeste tegevusetus ja ükskõiksus tekitasid masenduse ja lootusetuse tunde eestlaste hulgas, kes olid siin elanud 50 aastat. Väljapääsu nähti siit lahkumises ja asumises uuele kohale, kus elanikud oleks kaitstud vägivald eest ja kus leiduks rohkem põllumaad.

Maakuulajad tõid teateid et mõisnike Mazajevi, Makejevi, Stojalovi ja Mamonovi mõisad Urupi jõe lähistel on revolutsiooni ajal maha põletatud, mõisaparkide puud maha raiutud ja viljakad maad sööti jäänud. Nõukogude võim jäi kehtima ja võimu esindajad andsid rahulikele eestlastele loa tühjaks jäänud mõisamaadele elama asuda ja sinna oma külad rajada. Tõsi küll ka siin olid naabriteks kasakate staniitsad, kuid nõukogude võim oli nende õigusi kärpinud ja nad tundusid endistest naabritest rahumeelsemad. Eestlaste kõnepruuki võeti uued kohanimed – „uus koht” (Uus-Eesti, Banatovka) ja „vana koht” (Maruhha, Soriküla). Elanike koosolekul otsustati vana koht maha jätta ja koguda raha ning ehitusmaterjale uuele kohale ümberasumiseks. Rännukihk oli alguse saanud Eestist lahkumisel, Allmäelt ja Kasinkast kolimisel ja nüüd jõudnud järgmise astmeni.

Veel mõned vanaema, ema, onude ja tädide mälestuskillud elust mahajäetavast Maruhhas ja Sorikülas.

Minu vanaisa Tõnis Teder oli eesti taludes ja Kabala mõisas teinud rätsepatööd. Kui ta koos nooriku Annega ja pisitütrel Mariaga Allmäelt Sorikülla jõudis ja end tutvustas, olid Hiiumaalt pärit naljahambad kohe küsinud, kas Tõnis on rätsep ameti või aru poolest. Hiljem sai Tõnise hüüdnimeks Tedre-Tark, sest ta rääkis soravalt vene keelt, mis siin oli hädavajalik suhtlemisel ametivõimudega ja kasakatega.

Sorikülast lähim kasakastaniitsa Zelentsjukskaja (tõlkes „koldnõges”) oli 8 versta, lähim linn Batalpašinsk (hiljem Tšerkessk) 70 versta ja lähim raudteejaam Nevinnomõssk 120 versta kaugusel. Soriküla koolis õppisid 25–27 õpilast kolm aastat. Vene keelt õpetas neile kasakapoiss staniitsast. Hiljem nimetati Soriküla kool ministeeriumikooliks õppeajaga neli aastat. Õpetajaks tuli Peeter-Friedrich Kõiv Petserist. Külakooli lõpetanud noored jätkasid õpinguid Zelentsjukskajas või mujal.

Huvi Eestimaa, vanemate kodumaa vastu hoidsid alal eesti keel, eesti kool, eesti laulud ja vähesed raamatud, mis kodumaalt väljarändamisel kaasa võeti või hiljem posti teel telliti. Meie isad ja emad, kes sündisid ja kasvasid Venemaal kuulsid oma vanematelt parunite ja mõisnike omavolist, ihunuhtlusest, karistussalkade metsikusest ja mässajate Siberisse saatmisest. Nende pajatuste alusel kujunes minul ja minu eakaaslastel ettekujutus Eestimaast, kui mõisnike ja mõisaorjade maast, kust põllumaa vähesuse tõttu rännati välja Venemaale, vabadele maadele.

Maruhha külas oli koolimaja ja palvemaja, Sorikülas ainult koolimaja. Seltskondlik tegevus koondus kooli ja õpetaja ümber. Kingituseks saadud laudadest ehitati näitelava. Koolimajas tegutses laulukoor ja näitering. Külarahvalt kogutud raha eest osteti sakslastelt fisharmonium, lõõtsaga orelitaoline muusikariist. Kirikuõpetaja Treufeldt sõitis külla Stavropolist kord aastas. Siis toimus lauakirik, laste ristimine, noorte leeriskäimine ja abiellujate laulamine. Hiljem käis külas õpetaja Keerig. Aeg-ajalt käisid külas jutlustajad, palvevennad, rändkaupmehed, ennustajad, pildistajad, kerjused, kelmid ja vargad. Sügavalt usklike arv noorte hulgas vähenes.

Külas lugupeetud mehed Jaan Miilits, hiljem Eduard Assor, Jaan Holm ja Kaarel Henno käisid maakuulajatena sobivat kohta otsimas. Nende ettepanek rajada Uus-Eesti küla Otradnaja staniitsa lähisteles kiideti koosolekul heaks ja alustati asjaajamist kohalike võimudega. Mustmulla kiht mahajäetud mõisapõldudel oli meetripaksune, laugjat põllumaad küla asukoha ümbruses mitu tuhat tessatini, vesi kaevudes maitsev ja karjamaad küla taga rohkesti.

Elu uues külas algas sirge ja laia külatänava mahamärkimisest. Uusasukatele mõõdeti välja 50 m laiused krundid kahel pool tänavat. Lepiti kokku, et iga pere istutab kõnnitee äärde valge akaatsia (*Robinia*) rea. Esimeseks tõsisemaks tööks oli maakivide kogumine alusmüürideks ja kaevude kaevamine. Mõned kaevud kaevati kahe krundi piirile kahasse naabriga. Põhjapoolsete kruntide kaevud olid sügavad, neid tuli puhastada ja süvendada. Lõunapoolse kruntiderea kaevud olid madalad ja veerohked. Vesi kaevudes ja allikates oli

lubjavaene, maitsev ja karastav. Vanalt kohalt ja puukoolidest toodi istikuid, rajati puuviljaaiad ja iluaiad, kuigi teati, et tuleb kaua oodata, kuni puud ja põõsad kasvavad.

Kahe laugja voore vahele rajatav Uus-Eesti küla oli esialgu 1 km, hiljem aga 2 km pikkune. Külast idasse avanes tasandik. Iga perekonnaliikme kohta arvestati esialgu kaks hektarit haritavat põllumaad. Külast läände avanes avar karjamaa tugeva kallakuga Urupi jõe ja rajoonikeskuse Otradnaja poole. Lopsakas rohukasv ja mitu veerikast allikat võimaldasid karjatada ja joota loomi. Allmäe ja Livoonia elanike eeskujul loodeti rikkaks saada teravilja kasvatamise ja müümisega. Põllutöödega alustati juba enne kolimist ja ehitamist. Sööti jäänud põllud olid kaetud kõdunevate ohakate ja umbrohtude kihiga. Hõlmadra ette tuli rakendada kaks paari hobuseid. Puhunud muld murenes hästi ja pärast äestamist võttis vastu külvisse. Seemnevilja toodi kuigi palju kaasa vanast kohast, kuid muist tuli osta, vahetada ja laenata kroonu viljaaidast. Külvati nisu, otra, kaera, maisi, päevalille ja kanepit. Turul ja vahetuskaubana hinnati kõrgelt eestlaste kasvatatud kartulit sordinimetusega „Amerikanka”. Põllukultuuride saagid olid head, kuigi aeg-ajalt kimbutas põllumehi põud ja kuivad tuuled (suhoveid). Need lõõtsutasid kevadel ja puhusid taimede juured paljaks. Nii hukkusid talivilja orased.

Ei saa märkimata jätta ka küla rajamiseks valitud koha puudusi. Vanas kohas kasvas mets ja puit oli alati kättesaadav. Siin aga laius lage stepp. Rajoonikeskuse ja küla kõrguste vaheks arvestati 700 m. Külla sõites tuli läbida 7 km järsult mäkketõusvat viletsat teed. Karjamaid läbisid ojade poolt uuristatud jääarakud, ovrigid. Tuli ületada kiirevooluline, Kaukaasia mäeahelikust alguse saanud jõgi Urup. Suurvesi tõusis jões mitte kevadel, vaid kesksuvel, kui lumi mägedes sulas või kui sadasid paduvihmad. Samal ajal need elanike jaoks tülikad takistused kaitsesid küla läbisõitjate ja hulkurite eest.

Urupi kasakapolku oli nõukogude võim taltsutanud ja nende eestvedajad kogu Siberisse küüditanud. Siiski oli eestlastel ka siin korduvalt pahandusi kasakatega, kes käisid hobuseid ja kariloomi röövimas. Põllule ja heinamaale sõideti alati mitmekesi ja võeti püssid kaasa. Enne jaanipäeva 1923. a. saadi teada, et kasakad valmistuvad järjekordseks röövretkeks. Onu Peeter Teder kui endine sõjaväelane kutsus mehed kokku ja paigutas nad küla piirile ahelikku. Kui ratsanike grupp külale lähenes ja küsimusele „Кто идёт?” vastust ei andnud, siis avati nende pihta tuli. Hommikul leiti lahingupaigast vere jälgi ja hulkuvaid hobuseid. Inimohvreid õnneks ei olnud.

Esimeste uuele kohale ülekolijate hulgas olid Miilitsad, Holmid, Hennod ja Kiitamid Maruhha külast ning Tederid, Ojad, Jaakused ja Lõhmused Soriküllast. Kahe eesti küla elanike ülekolimise uuele kohale oli raske ja vaearikas ettevõtmine, mis algas 1921. a. ja kestis mitu aastat. Vana koht jäi lõplikult tühjaks 1925. a. Kalmistule jäid 50 aasta jooksul siit ilmast lahkunud eestlaste kalmukünkad, nende hulgas ka minu vanaisa Tõnis Tederi haud.

Minu vanaema, ema, onud ja tädid rääkisid korduvalt eestlaste ülekolimisest vanalt kohalt uuele kohale. Töö algas talguliste kokkukutsumisega. Paarisra-kendi vankrite telgede vahe pikendati ja vankrid veeretati palkmaja kõrvale.

Võeti maha maja katus ja lagi, toodi välja ukсед ja aknad, nummerdati seinapalgid ja talad, kõrvaldati vaheseinad ja laoti seinapalgid vankritele. Õhtuks oli palkmaja vankritel ja järgmisel päeval algas sõit 80 versta kaugusele uude külla. Agaramad peremehed olid alusmüüri juba ettevalmistanud ja koormast võetud uued aluspalgid paigaldati kohale. Peremees ja tema abilised jäid maja üles ehitama, talgulised aga sõitsid tagasi vanale kohale järgmist maja tooma.

Niipea kui peavari kohal, tulid järgmise voooriga kaasa ka naised ja lapsed, majakraam, põrsad, lambad, kanad ja vankrite järel aeglaselt sammuvad lehmad. Teeäärsete asulate elanikud imetlesid rändurite voore ja pärisid, mis siin toimub. Teel ründasid voore ratsasalgad ja röövisid paremaid hobuseid. Ühisel jõul toodi kohale ja ehitati üles ka koolimaja. Kõrvalhooned, varjualused loomadele ja aedikud tehti ajutised ja lihtsad. Saunad ehitati mitme perega kahasse.

Uus-Eesti külast 4 km kaugusele endise mõisa maale rajati teine küla. Krunte välja mõõtnud maamõõtja Banatovi nime järgi nimetati küla Banatovkaks, hiljem kolhoos „Võitlus”. Kaevuvesi oli siin mörkjäs. Banatovkasse rajasid uue kodu Auled, Kriimanid, Lelud, Tiksid, Jaakused, Püksid, Kreebsid ja teised perekonnad. Küla naabruses säilinud mõisahoones tegutses lastekodu ja algkool, kus õppisid eraldi eestlaste ja venelaste lapsed. Hiljem tulid eestlaste lapsed Uus-Eesti algkooli.

Lisaks Uus-Eesti küla rajajatele Maruhha ja Soriküla eestlastele tulid hiljem külla Venemaal õnne otsivad eestlased Krimmist, Musta mere rannikult, Türgimaalt Karsist, Kaug-Idast ja Siberist. Need olid perekonnad Saame, Liivak, Org, Kevvai, Repson, Piho, Kalmus, Rünt, Veltmander, Lõhmussar, Vaaks, Seiman, Leesment, Annus, Indrekson, Lootsman ja teised.

Paljudel oli kogemusi muldonnide ja saviseintega majade ehitamisel. Saviplokkide, plonnide, samaanide valmistamiseks veeti savi allika läheduses kaevatud 7-8 m läbimõõduga auku. Allikast juhiti vesi auku ja jäeti savi paariks päevaks ligunema. Siis aidati poiss hobuse selga ja augus ringi liikudes sõtkusid hobused jalgadega savi pehmeks. Savile lisati õlgi ja aganaid. Sõtkumine kestis mitu tundi. Hobused toodi allika juurde ja pesti puhtaks. Savi veeti või kanti tasasele platsile asetatud vormi, sõtkuti tihedaks, siluti ja tõsteti vorm uuele kohale. Maha jäi 3-4 samaani kuivama. Mõne päeva möödudes tõsteti samaanid serviti, kuivatati ja lõpuks laoti nendest majasein.

1935. a. sai isa Otradnaja Rajooni TSN Täitevkomitee otsuse millega taastati tema hääleõigus. Isa ja ema võisid hääletada bolševike ja parteitute kandidaatide poolt. Otsus tähendas ka seda, et olime vabanenud kulakute seisusest. Meid võeti nüüd kolhoosi liikmeteks ja eraldati ehituskruunt kõrvaltänavas. Kohe alustasime samaanide valmistamist oma maja ehitamiseks. Külas vahtusid külanõukogu esimehed Miilits, Ivanenko, Hrapov, Leesment, Veske ja teised. Samuti vahetusid ka kolhoosi esimehed Assor, Umnov, Veber, Piven, Hansing, Altuhov ja teised.

Kirjutasin õpingutest kuni Uus-Eesti algkooli lõpetamiseni 1938. a. Sellele järgneb kurb muudatus perekonna ja kogu külarahva elus. 28. juulil 1938. a. vahistati ja viidi külast ära kõik mehed, nende hulgas ka minu isa.

Hiljem olen lugenud, et 31.01.1938. a. VK(b)P Poliitbüroo otsusega eestlased kui rahvus tunnistati nõukogude korra vastasteks, rahvavaenlasteks. Siis ei olnud kellelgi aimu niisugusest otsusest ja arvati, et on tegemist mingi arusaamatusega, mis kohe lahendatakse võimude poolt. Sellest traagilisest sündmusest kirjutas põhjalikult Hilda Sabbo raamatus „Häving” (Tallinn, Olion, 1990).

Mina mäletan seda sooja suveööd. Minu isa ja Albert Sabbo olid viinud kartulid Bogoslovskaja jaama ja ei olnud veel voorist tagasi jõudnud. Pärast keskööd prõmmiti meie maja ukse taga ja nõuti vene keeles ukse avamist. Ema avas ukse ja tuppa tormasid kolm relvastatud meest. Neljas jäi ukse juurde valvesse. Sissetungijad olid käsutanud kaasa minu õe Minni, kes nuttis ja ei saanud sõnagi suust. Majast isa ei leitud, minu kohta öeldi patsan (poisike). Ka Minni rahunes veidi lootuses, et ehk isa pääseb. Relvastatud jõuk läks järgmise maja ukse taha. Mõne tunni pärast käsutati kaks naist veoauto kasti ja alustati sõitu Bogoslovskaja jaama poole. Teel kohati kahte hobusemeest, isa ja A. Sabbo, käsutati nad auto kasti ja viidi rajoonikeskusesse. Kaasavõetud naised tõid hobused ja tühjad vankrid külla tagasi.

Klubisse kogunenud mehed käsutati põrandale istuma. Nendelt korjati ära püksirihmad, taskunoad, raha ja dokumendid. Nimekirjas puudujate peale peeti hommikuni jahti, siis käsutati mehed autode kastidesse. Autojuhi kõrval istus komandör, autokastide nurkades neli püssimeest. Kolonn sõidutas rajoonikeskusesse 96 eestlast (95 meest ja üks naine). Neli meest vahistati varem. Järgmistel päevadel viisid naised meestele toitu ja rõivaid, kuid midagi vastu ei võetud. Naised alustasid palvekirjade saatmist M. I. Kalininile, V. M. Molotovile ja I. V. Stalinile. Kirjad jäid vastuseta. Aastate möödudes uuriti välja, et mehed mõisteti surma ja hukati järgmisel kuul. Ainult mõni vanglas haigestunud mees jäi ellu ja suri hiljem. Külla jõudis tagasi ainult Valter Org. Tolleaegse kõnepruugi kohaselt Riikliku Julgeoleku organid „paljastasid ja likvideerisid ohtlike rahvavaenlaste pesa”.

Eelmisel aastal kiideti kolhoosi „Uus Tee” heade töötulemuste eest. Pärast 1938. a. muutus venelaste suhtumine eestlastesse, sest usuti et ka vahistatud meeste naised ja lapsed on nõukogude korra vastased. Riiklike müügikohustusi kolhoosile suurendati ja saaduste hinnad alandati nagu karistuseks. Külla jäänud naised, vanurid, noorukid ja lapsed pidid andma riigile rohkem toodangut, kui anti enne 100 töömehe vahistamist. Naisi ähvardati, et vasturääkimise korral saadetakse nad Siberisse.

Riiklikud müügikohustused suudeti siiski täita, kuid normipäevade peale jagamiseks vilja ei jäänud. Kolhoosipere on naine 2-3 lapsega, pidi käima iga päev töö ja toitma 0,5 ha aiamaal kasvatatud saadustega oma pere, maksma riigile maamaksu, andma piima, liha ja seanaha. Peale selle oli kohustus tellida ja osta riigilaenu obligatsioone.

Kooliõpetajad A. Oja ja J. Vatter hukati. Õpetajateks saadeti venelased ja õpetöö jätkus vene keeles. Neljanda klassi lõpetanud õpilased jäeti klassikursust kordama vene keeles. Minu vanem õde Anni Soobik kutsus mind Armaviri, et jätkaksin vene kooli viiendas klassis. Algas linnakoolis oli raske. Ruumide vähesuse tõttu õppisime kolmandas vahetuses kella 17-st kuni kella 21-ni. Ka vene keelega oli raskusi.

Järgmisel aastal valmis uus koolimaja ja alates kuuendast klassist õppisime uues koolimajas esimeses vahetuses. Vene keele ja kirjanduse õpetaja küsis mind teistest sagedamini ja varsti olin teistega võrdne ehtne venelane. Uus-Eesti külas sain viibida vaid õppetöö vaheaegadel ja osalemine külaelus jäi katkendlikuks.

1941. a. kevadel lõpetasin seitsmenda klassi. Viisin avalduse ja kooli lõputunnistuse Armaviri Toiduainetetööstuse tehnikumi. Mind võeti vastu mehaanikaosakonna õpilaseks ja ma pidin nelja aasta pärast omandama tehnikumehaaniku kutse. 22. juunil 1941. a. Algas sõda. Tehnikumi hoonesse ja ühiselamutesse paigutati haiglad. Jäin tööle kodukolhoosi ja õpingud katkesid kaheks aastaks.

Omaette tähtsaks üksuseks kolhoosis oli traktoribrigaad. Kulakutelt ära võetud traktorid ja rehepeksu masinad koondati masina-traktori jaama (MTS) mille asukoht oli 10 km kaugusel Uus-Eesti külast. Sinna saabusid ka uued traktorid ja kombainid. Kolhoos oli kohustatud abistama ja teenindama traktoribrigaadi. Minu vanustele poistele pakkus huvi traktori juures askeldamine, kütuse ja vee vedamine ning töötamine adrapoisina. Traktoristid puhkasid vagunelamus ja neile korraldati ühistoitolustamine. Kui paja põhja jäi midagi üle, siis kutsus kokatädi ka meid sööma.

Koormuseks, mida kolhoos pidi täitma, oli petrooli vedu Armavirist. Vööri määratud poisid määrisid vankriteljed, korrastasid rakmed, võtsid vankrile heina ja kartulikotid. Välja sõideti vara, traktorijaamast võeti peale 2 tühja kütusevaati ja sõideti õhtuks Armaviri lähistele. Siin joodeti ja söödeti hobuseid, ööbiti ja puhati. Varahommikul rakendati hobused vankri ette ja sõideti linna turule, kus müüdi maha kartul ja muud saadused, sõideti naftabaasi ja täideti kütusevaadid petrooliga. Algas tagasisõit. Vaadid tühjendati traktorijaama tsisternidesse ja sõideti tühjalt koju, olles läbinud kolme päevaga 150 km.

Järgmistel päevadel veeti kütus traktorijaamast brigaadikeskusesse ja tangiti traktorite paagid kütusega. Brigaadis oli 2-3 ratastraktorit CXTZ ja Universal. Aeg-ajalt saadeti brigaadi ka roomiktraktor C-60 Stalinets ja Nati. Traktorite juurde tuli vedada vaadiga vett, tagavaraosi ja muud kraami. Traktor pidi töötama 24 tundi ööpäevas. Siiski igal hommikul brigadir ja traktoristid pingutasid mootorite laagreid. Traktoristid olid venelased, kuid sõja ajal koolitati traktoristideks ka eesti naised Linda Koppel, Maria Holm jt.

Kui traktorist väsis, siis usaldati juhtimine adrapoisile. Sirgel 1,5 km pikkusel vaol oli liikumine aeglase käiguga lihtne. Kuid pöörete tegemisel põllupiiril oli mootori seiskumise oht. Poiss ei suutnud traktori mootorit vändaga käivitada.

Sügisel oli minu töökohaks 24-realise külviku astmelaud. Külvikut vedas Linda Koppeli traktor CXTZ. Põlluserval seisvalt vankrilt pidin tõstma rasked seemnevilja kotid külvisekasti ja tühjendama need juba traktori liikumise ajal. Linda käsutas: „Ruttu, ruttu, muidu läheb pimedaks ja meie ei jõua 15 ha päevanormi täita.” Veel tuli tuua vaadist pangea vett ja valada traktori lekikivasse radiaatorisse. Vahel hautati radiaatori ülemises paagis piimküpsid maisitõlvikuid, mis maitsesid hästi.

Sügiskünni ajal roomas traktoriijaamast kohale suur Stalinets C-60 kuuehõlmalise adraga. Mind määrati adrapoisiks öises vahetuses. See tähendas istumist adraistmel ja adrahõlmade vabastamist nende ette kogunevatest rohututidest. Jäin hommiku eel veidi uniseks, adra raami alla kogunes õlgi ja rohtu, ader tõusis üles ja lohises kümnekond meetrit vagusid kündmata. Tekkis künniviga, ogrehh. Hommikul nägi seda viga rajoonikomitee volinik, patsutas paljutähendavalt oma relva kabuuri, sõimas mind ropult laiskvorstiks, sabotaznikuks ja rahvavaenlaseks ning käskis kündmata riba labidaga üles kaevata. Hiljem tuttav traktorist kündis selle riba üle. Solvamise ja alandamise tunne jäi mulle alatiseks meelde.

Traktorite ja masinate juures toimetades sain kinnitust soovile õppida mehaanikuks. Õppides Maikopi metsatehnikumis kündsin koos kahe kursusekaaslasega tehnikumi abimajandi põllu ja õpetajate aiamaad. Noorukipõlves saadud kogemused ja tehnikumis omandatud teadmised olid heaks aluseks tööks Kilingi-Nõmme Masina-traktoriijaama peainsenerina aastatel 1954–1959.

Masinaid ja põllutööriistu oli külas rohkesti. Küla asutajad olid saanud juba esimestel aastatel hea sissetuleku nisu müügist ja ostnud omale vajalikud tööriistad ja seadmed. Kolhoosi „Uus Tee” ühisvaraks oli 7 vihusidujaga viljaniidukit, 10 rohuniidukit, adrad, külvikud, kultivaatorid ja muud põllutööriistad. Nendel ilutsesid McCormicku, Deeringi, Saki ja teiste välisfirmade sildid ja vanemad olijad teadsid, et see on Henno, Holmi, Miilitsa või muule perekonnale kuulunud masin. Pärast 1938. a. jäid vihusidujaga niidukid seisma brigadikeskuste ja sepikoja juurde sidumisnööri (manillaside) puudumise tõttu. Seisma jäänud masinate alla ja vahele kasvasid ohakad ja välismaalt kunagi ostetud kaup muutus varsti vanarauaks. Rohuniitjate Deeringite saatus oli veidi parem. Vikatikandja taha paigutati liistud ja parempoolse ratta kohale teine iste. Nüüd üks poiss juhtis tagumiselt istmelt hobuseid, teine lisaistmelt koondas rehaga liistudele vihu jagu niidetud vilja ja tõukas selle maha. Naised sidusid vihud käsitsi. See oli ilmselt tagasimine, tasuta tööjõu raiskamine ja raske lisakoormus naistele.

Külas oli aastate jooksul kujunenud omapärane elanike teadustamine – ringkiri. Kontoris koostati neli ringkirja, mille sisuks võis olla üldkoosoleku kokkukutsumine, mingi kohustuste täitmine, pidu või muu üritus. Ringkiri anti ühe tänavapoole esimese maja elanikule. Ringkiri tuli läbi lugeda, võtta teadmiseks ja täitmiseks ning viia naabermaja elaniku kätte, kes selle omakorda toimetab järgmisele naabrile. Neli ringkirja kahe tänava kahe majade rea elanike vahel käest-kätte liikudes teavitasid kõiki peresid.

Külaelanike üldkoosolekud kutsuti kokku sagedasti. Koosoleku päevakorras oli normide ja kohustuste täitmine, tööde käik, normipäevade arvestus ja tasu, võistlus ja muud teemad. Eriline koht koosolekul oli uute liikmete vastuvõtmine kolhoosi. See päevakorra punkt pakkus alati huvi ja mõnikord ka nalja. Sooviavalduse esitajal tuli vastata küsimustele perekonna, endise töökoha, oskuste, haiguste, karistuste ja Venemaal ekslemise kohta. Naised küsisid, kas perekond on paljunemisevõimeline ja kui palju kolhoosnikuid nad kasvatavad. Ja lõpuks langetati otsus, kas võtta uustulnukad kolhoosi või jätta nende avaldus rahuldamata.

Ükskord süüdistati koosolekul mesinikku, et ta sööb liiga palju mett. Süütu näoga mehike vastas küsimusele küsimusega, et kui tema sõrm puutub meega kokku, kes siis peaks selle sõrme puhtaks lakkuma?

Karjane Mitrofan Avdejev esines ettepanekuga rajada kolhoosi seafarmi lähetele vee- ja mudaravila. Seda põhjendas ta väitega, et poris püherdavad sead on terved ja kasvavad hästi. Mineraalvesi allikates on tervislik ja mudaravi asutused toovad kolhoosile palju raha. Mitka ettepanek jäi siiski rakendamata.

Livooniast tulnud Joosep Batša oli töötanud veskis ja esines koosolekul tehnikamehena. Ta teadis, et rajoonihaiglas oli seisma jäänud ja mahakantud kuumpeaga 8-hobujõuline mootor, millega võiks käima panna elektriijaama. Mootor osteti ja toodi külla, kuid ei suudetud käima panna. Elektriijaama ja vooluvõrkude idee jäi Joosepi unistuseks. Minul õnnestus mootor käivitada ja rakendada viljakuivatamise platsil kolme viljasorteeri käivitamiseks. Naised vabanesid sorteeride väntamisest, teravilja puhastamine ja sorteerimine kiirenes. Sõjaväe autokolonn vedas vilja linna elevaatorisse. Kolhoosi juhatuse koosolekul olevat nimetatud mind mehaanikuks.

Töötades koos Turro Arnoldiga esimese brigaadi tallimeestena, ajasime suvel 40 hobust ööseks karjamaale, õitsile. Keskööl muutusid hobused rahutuks, kogunesid ringi pead ringi keskel ja löögivalmis tagumised jalad ringi välispiiril. Vana ruun kappas norsates ümber ringi nagu kaitset korraldav väepealik. Hunte meie pimedas ei näinud ja alles hommikuks hobused rahunesid. Vanemad mehed arvasid, et küllap hundid varitsesid öösel hobuseid, kuid kohates tõhusat ringkaitset, ei rünnanud neid. Õitsil olles juhtus pahandus. Hommikul selgus, et üks ruun ei olnud talli tulnud. Ratsutasin kadunud hobust otsima ja leidsin selle naaberkolhoosi põllulaagrist. Venelased süüdistasid meid selles, et hobune oli tallanud nende kolhoosi karjamaad. Ruun oli pantvangiks võetud kuni tekitatud kahju hüvitamiseni. Ma ei taibanud võtta kaasa pudel puskarit ja nüüd tuli koostada akt. Akti kirjutamine käis neil üle jõu ja selle pidin kirjutama ja allkirjastama mina. Ruun vabastati, kuid asi tekitatud kahjust, potravast ei lõppenud. Õppisin linnas tehnikumis, kui sain kohtukutse. Kolhoosi esimees Piven siiski suutis naaberkolhoosi esimehega asja klaarida ja kohtumõistmine jäi ära.

Kolhoosi teenindas masina-traktorijaama agronoom Nekritš. Ta saabus ja sõitis põlluteedel kaarikuga, mida vedas vana hallipäine mära. Agronoom oli muhe vanapapi, kuulujutu järgi endine kulak. Tema nõuanded olid mõistlikud

ja asjalikud juba sellepärast, et ta ei rääkinud poliitikast ja kolhoosikorra õit-sengust.

Rajooni põllumajandusosakonna agronoom Padalkinit tuli sõidutada kolhoosi vedruvankril, tatšankal, vedada ringi põldudel ja viia õhtul staniitsasse tagasi. Kevadel ta nõudis, et aiandusbrigaadi naised hariks tema jaoks 0,5 ha maad, paneks maha kolhoosist võetud kartulid, kõplaks ja muldaks vaod, võtaks sügisel kartulid üles ja viiks temale koju.

Mesinduse agronoom Medvedev käis külas suve jooksul kaks korda. See oli paks, punase näoga mees, kelle välimus vastas tema perekonnanimele. Ta oli rahulik ja heasüdamlik mees, ei norinud kolhoosi mesinikuga ja soovitas vedada tarud põldudele tolmeldamiseks. Seda tuli teha ööpimeduses korduvalt. Veider oli vaadata, kuidas ta ümises avatud taru juures ilma kaitsevõrguta. Tundus, et mesilased pidasid teda oma sõbraks ja ei nõelanud.

Külanõukogu esimehe võim oli piiramatult. 5. detsembril 1936. a. abiellus Ernst Kalkmann minu täditütrega Salme Jakobsoniga. Nende abielu registreeriti külanõukogus ja kutsuti külalised pulmamehele. Kohale ilmus külanõukogu käskjalg, ispolnitel ja tegi teatavaks esimehe Ivanenko otsuse, et pulmapidu on keelatud. Järgmisel päeval, 6. detsembril on Ülemnõukogu valimised ja kõik valijad peavad varahommikul tulema kohale kaine peaga. Ülemnõukogusse valiti kasakad Boldõrev ja Bogdanov. Osavõtt valimistest oli 100%, poolthääletamine 100%. Pulmapidu peeti pärast valimisi järgmisel päeval. Rahvasaadikud Boldõrev ja Bogdanov tunnistati hiljem rahvavaenlasteks ja hukati.

Elanike nuhtluseks olid parteikomitee volinikud. Telefonikõne ära kuulanud, käsutas kolhoosi esimees saduldada kaks hobust ja sõita rajoonikomiteesse. Järjekordne volinik istus sadulasse ja ratsutas koos saatjaga külla. Vattkuue või mantli all paistis relva kabuur. Volinik majutati mõnda paremasse majja, kus perenaine pidi teda toitlustama ja hoolitsema kutsumata külalise eest. Volinik kõndis külanõukogu, kolhoosi kontori, brigaadide ja farmide vahel, ratsutas põllul ja kubjasena jälgis töö algust, lõunavaheaja kestvust ja töö lõpetamist põllul. Naised teravmeelitsesid, et mis küll saab volinikule öömaja andnud perenaisest, kui see juhtumisi sedapsi jääb.

Arstiabi külas puudus. Häda korral tuli pöörduda Otradnaja polikliinikusse juudisoost heade arstide Sollertinskite poole. Nende tarastatud õuel kaagutasid kanad, kuked, haned ja pardid, mida hädalised arsti vastuvõtule tulles kaasa tõid. Puudulikus vene keeles oli eestlastel raskusi arstile oma vaevustest rääkida ja arsti soovistest aru saada. Silmaarst Saveljev elas Armaviris 70 km kaugusel. Prille kandis külas ainult Elsa Kangur.

Pärast meeste vahistamist peeti pulmapidusid harva. Abielluti ka venelastega. Naaberkülalt Banatovkast sõitis vedruvankriga meie külla Anton Krimm, kaasas Ilmar Kriiman ja Aadu Lelu, et viia ära Antoni pruut Linda Jaakus. Selle vastu protestisid poisid eesotsas Arnold Turroga. Ei saanud ju ära anda ilusat tüdrukut naabriküla poisile. Tüli lõppes siiski ilma lööminguta. Üle

kruntide ja aedade tormavad hobused viisid Linda Banatovkasse, kus toimus pulmapidu.

Kiriklikke ristseid ei saanud korraldada. Küll aga valisid vanemad lapsele risttiisa ja ristiema, kes andsid lapsele nime. Vaderid ei olnud küll kiriklikult ristitud ja leeris käinud, kuid piduliku ristimise rituaali täitsid kombekohaselt.

Naiste ja alaealiste tööga kasvatatud teravilja müügist kogunes kolhoosile raha veoauto GAZ-AA ja aasta pärast ZIS-5 ostmiseks. Autojuhtideks palgati Annus ja Kutšurin. Riigikohustuseks vajalik teravili veeti varem hobuvankritega, nüüd aga autodega ladudesse Bogoslovskaja või Urakovski raudteejaama. Olime alati valmis kandma teravilja autokasti, sõitma koormal kaasa ja kühveldama teravilja lattu, et aga saaks autoga sõita ja ümbruskonda jälgida. Mäest laskudes suitsesid auto pidurid, märke tõustes haises sidur. Kohe sõja alguses võeti autod sõjaväe käsutusse ja tagasi nad ei tulnud.

Kolhoosnikud vajasisid koorelahutajaid, separaatoreid, kuid need maksid sama palju, kui lehm või jalgratas. Lüpstud lehmapiim separeeriti kohe. Lõss jäi oma pere toiduks, koor lasti nõõri otsa seotud pangekaevu. Koort koguti laupäevani. Siis klopiti koor labadega võimasinas võiks, eraldati eriti maitsev võipiim, vormiti ja pakiti pergamendipaberisse naelased (400 g) võitükid. Pühapäeva varahommikul kogunesid mitme pere lapsed ja viisid või rajoonikeskuse turule. Eestlaste võid tunti ja selle müük läks kiiresti. Saadud raha kulus riigimaksude tasumiseks ja riigilaenu obligatsioonide väljaostmiseks.

Külas elasid vene perekonnanimedega kolhoosnikud Umnovid, Avdejevid, Babitševid ja Voblenkovid. Kõik nende perekonnaliikmed rääkisid eesti keelt. Hiljem asusid külla elama Maltsevid, Tšimirisovid, Altuhhovid ja paljud teised venelased, kes eesti keelt ei vullanud. Vladimir Tšimirisov näitas minule saladuse katte all laetud revolvril, mille ta sai julgeoleku ülema käest. Ta väitis, et omab õigust tulistada igat eestlast, kes julgeb nõukogude võimu vastu välja astuda.

Eestist väljarännanud talupojad ja nende järglased olid töökad, rahulikud, tasakaalukad ja kokkuhoidlikud inimesed. Ei olnud unustatud talgute kommet, mis nüüd aitas ka kolhoosis tegutseda. Kuid kaugemale kodumaale jäi maha siiski üks komme – kohtusse kaebamine ja kohtus käimine. Esiteks ei osatud vene keelt ja teiseks teati, et kohus Venemaal nagunii õigust ei mõista. Riiklikud süüdistajad karistasid eestlasi rangelt. Ei mäleta ühtki juhust, et eestlane oleks kaebanud teise eestlase kohtusse. Arusaamatused lahendati omavahel või kutsuti lepitajaks keegi lugupeetav sugulane.

Juba märkisin pöördelist muudatust küla elus 1938. a., millal jäime ilma isadeta, ja 1941. a., kui algas sõda ja katkestasin õpingud. Olin 14-aastane põllutöeline kolhoosi esimeses brigaadis ja talvel samas tallimees. Kolhoosnike arv oli järsult vähenenud. 1938.a. viidi ära ja hukati 100 meest, 1941. a. mobiliseeriti sõjaväkke, kaevandustesse ja raudteele veel 50 noorukit. Külla jäänud naised, vanurid ja lapsed pidid harima põllud, täitma üha suurenevad riiklikud kohustused ja kaevama tankitõrjekraave.

Nõukogude armee taganes ja sakslased lähenesid ähvardavalt Kaukaasiale. Siiski sakslased peatati Moskva all ja nende pealetung rauges 1941. a. talvel. 1942. a. kevadel algas sakslaste uus pealetung Bakuu ja Maikopi naftamaardlate suunas. Sõjavägi liikus magistraalidel ja raudtee lähistel. 1942. a. septembris jõudsid sakslased Otradnajasse. Viletsate teeolude tõttu jäi meie küla puutumata. Vaid üksikud sakslased käisid külas ja vahetasid kanamunade ja või vastu välgumihkli kive. Eestlased lootsid jaotada omavahel koristamata teravilja, kuid selle viisid ära sakslased. Nõukogude vägede taganemise ajal anti käsk ajada kariloomad ja hobused mägedesse. Talv oli karm, söödavarud puudusid ja mägedesse aetud loomad hukkusid. Eestlased ei jõudnud seda käsku täita ja karjad säilisid kodukülas. 1943. a. alguses toimus kuulus Stalingradi lahing, algas sakslaste lüüasaamine ja taganemine. Meie külas peatus taganev Rumeenia väeosa. Oli teada, et nad röövivad voori jaoks hobuseid. Otsustati jaotada suurest tallist hobused 3–5-kaupa lautadesse ja hoida neid ilma valjasteta ja rakmeteta. Olime Turu Arnoga lakas peidus, kui lauda üks lõhuti ja viidi ära noor mära. Varss jäi talli ja õhtuks oli mära tagasi. Taganevad väed õhkisid sillad, veskid, sideliinid ja tehased.

Vaatamata sõjamõllule ja kurnavale tööle seltsielu ei soikunud. Eestist väljarännanud esivanemad tõid kaasa raamatuid ja tellisid neid kuni 1920. aastani. Hiljem side Eestiga katkes, sest kirjavahetus võis kaasa tuua süüdistuse salakuulamise ja ränga karistuse. Vanu raamatuid E. Bornhöhe „Villu võitlused” ja „Vürst Gabriel”, E. Vilde teoseid, ajalehe „Linda” järjejuttu „Põllumees põline rikas”, „Garibaldi”, „Krahv Monte-Kristo” ja teisi võis laenutada Kaie-tädi (Kai Päits) käest. Talvekuudel kujunes lugejate järjekord. Kogunesime 5-6-kesi Riisekampide tuppä, kus petrolilambi valgusel kordamööda ette loeti. Samal ajal näppisid kuulajad lambavilla kraasimiseks ja ketramiseks.

Sõja esimesel suvel tulid külla sõjapõgenikud Ukrainast ja läänepiirkondadest. Need olid juudi rahvusest Svidzinskid, Kogadi, Faibušenko ja teised, kes põgenesid sakslaste eest. Järgmisel suvel jõudsid sakslased Kaukaasia linnadesse ja ainult nooremad lahkusid külast Bakuu suunas. Sakslaste alale jäänud juute vahistati ja hukati. Ka meie külla jäänud juutidel olid ärevad ajad. Siiski, eestlased ei läinud nende peale kaebama ja nad elasid vaikselt neli kuud meie külas, kuni Nõukogude vägede naasemiseni. Pärast sõda saime Belaja Tserkovist Kleopatra ja Oksana Svidzinskajalt tänukirja nende perekonna varjamise, abistamise ja sõbraliku kohtlemise eest Uus-Eesti külas.

1942. a. kevadel saabus meie külla kuueliikmeline grupp eestlasi, kes olid nälginud sissepiiratud Leningradis ja imekombel piiramisrõngast pääsenud. Nad majutati peredesse ja nende jaoks anti kolhoosi laost jahu ja päevalilleõli. Perenaised võtsid nad oma toidule ja kulus aega enne kui võõrad toibusid ja olid suutelised minema kergematele põllutöödele. Meie jaoks oli pisut harjumatu, et hea hariduse saanud, targad ja viisakad linnainimesed kõnetasid naisi „seltsimees”. Ka nemad jäid sakslaste poolt vallutatud alale ja elasid vaikselt ja rahulikult üle 1942.–1943. a. talve. Kui sakslased tagasi löödi ja rajoonis hakkas maksma Nõukogude kord, siis leningradlased teatasid, et nad on partei liikmed ja neil on oma partei-allorganisatsioon külas. Pärast

Leningradi vabastamist nad lahkusid külast. Leningradlaste gruppi kuulusid laevamees Burhard ja raamatukogu töötaja A. Pukk. Teiste nimed on ununenud.

Veel kord kultuurist ja keelest. Sidemete katkemisel Eestimaaga ei teadnud külarahvas midagi keeleuuendustest. Räägiti lihtsas, vanamoodsas, E. Vilde aegses eesti keeles. Kõnes esines vähe liigseid peenutsemisele viitavaid sõnu. Näiteks „palun” kasutati palvetamise, Kõigevägevama palumise tähenduses, mitte aga tühja-tähja pakkumisel või andmisel (saksa *bitte*, inglise *please*). Küla elanike hulgas ei olnud tarka loodusteadlast. Sellepärast nimetati tundmatuid taimi, putukaid, linde ja loomi venepäraselt. Venekeelseid raamatuid oli raamatukogus küllaga.

Aastaid tegutses külas näitering. Täiskasvanute lavastusi jälgisime huviga. Mängiti A. Tšehhovi, A. Ostrovski ja teiste vene autorite näidendeid. Jõuliselt esines näidendis „Äike” vanamoori Kabanihha osas Lidia Jakobson. Näidendis „Kuldtubakatoos” kahtlustas mõisnik toapoissi varguses ja andis poisi koertele pureda. Tigedate koerte raevukat urinat ja haukumist esitas tõetruult Eerik Terav. Tuntud on juhtum, kus raamatukaupmehe osatäitja pakkus ostjale raamatut „Röövlite pealik” Stalini pildiga. Saalis leidis koputaja ja neli meest vahistati. Hiljem jõudsimel lavale ka meie. Mängisime A. Puškini „Mustlasi”, J. Liivi „Kolmat aega vallavanem”, L. Koidula „Saaremaa onupoeg” ja E. Vilde jutustuse „Vigased pruudid” kujundamist lavatükiks. Alles pärast 1945. a. avanes võimalus tellida Eestist raamatuid. Eestis oli kasutusele võetud palju uusi sõnu, nii et andis nuputada, mida need küll võiks tähendada.

Näiteringi esinemise tõmbenumbriks oli „Elav ajaleht”. Selle tekst koostati päevasündmustest, mis väärised väljanaanemist. Tekst tuli esitada parteikomitee tsensorile, et saada luba selle esitamiseks laval. Kord mängis meie naljajumbrite esitaja Leo Koppel laval lamavat purjus meest, kes küsis koeralt: „Anna suitsu!” See lugu oli juhtunud kolhoosi partorgiga. Muidugi viimane kaebas meie peale ja asi kippus muutuma poliitiliseks süüdistuseks. Siiski, esitasime kinnitatud teksti ja suutsime tõestada, et kriitika ei ole suunatud konkreetse isiku, vaid kõigi joodikute vastu.

Kuulsust tõi eesti külale ka pasunakoor ehk puhkpilliorkester. Iga pere andis neli kotitait kartulit. Need müüdi maha ja saadud raha eest osteti pasunad ja trumm. Palgati orkestrijuhth V. Lüpsik ja mõne kuu möödudes mängisid pasunapoisid marsse ja lihtsamaid palasid. Oli uhke ja ülev tunne kuulda soojal suveõhtul klubi juurest kostuvat puhkpillimuusikat. Rõõmu ja uhkusega käisid käsikäes ka pettumused. Pasunamehi kutsuti aktusele ja pulmapidudele mängima, kus neile pakuti ohtralt veini ja viina. Sõja puhkedes võeti pasunad sõjaväe orkestrile.

Peale pasunate oli elanikel kümme konna kitarri, samapalju kohvergrammofone (patefone) ja kaks löötpilli. Külas ei leidunud head muusikut, koori- ja tantsujuhti, ei olnud ka spordijuhti ja treenerit. Esimese raadio tõi külla lendur Aleksander Jakobson. 1944. a. Osteti klubisse raadio „Rodina”, mida toh-

tis häälestada vaid raamatukogu juhataja. Siin kuulsime esmakordselt eesti-keelset laulu „Hakkame, mehed, minema” G. Ernesaksa meeskoori esituses.

Koondan mõned mälestuskillud kevadsuvisest laupäevast aastal 1948. Varsti möödub 10 aastat isade vahistamisest. Naised arutasid omavahel, et kui mehed mõisteti 10-ks aastaks vangi, siis saab karistuse aeg täis. Emade hoole all on lapsed saanud 10 aastat vanemaks ja ei tea, kas tunnevadki enam isa. Võiduga lõppes suur sõda ja see annab lootust, et mehed lastakse koju. See lootus ei täitunud.

Kuid elu tuleb elada. Enne päikesetõusu lüpsiti lehmad ja saadeti ühiskarja. Võeti hommikueinet ja tõtati talli juurde brigadikeskusesse. Sinna koguneb igal hommikul 20–25 naist ja tüdrukut ning 10–12 meest ja poissi. On alanud suvevaheaeg koolides ja rahvast koguneb tavalisest rohkem. Kohale ratsutab brigadir Protsenko, vaatab üle naiste read ja pärib norivalt vene keeles, miks Mari või Jüri kohal ei ole. Keegi õpilastest püüab protestida töökohustuste vastu ja oma koolitarkusest väidab, et stalinliku konstitutsiooni kohaselt on õpilastel õigus puhata. Selle mässukatse surub brigadir kohe maha ja ähvardab: „Ma sulle näitan konstitutsiooni. Sinu emale ma ei anna hobust aiamaa harimiseks, või võtan aiamaa hoopis ära.” Pahur brigadir kargab hobuse selga ja ratsutab minema kolhoosi keskusesse (pravleniasse) esimehelt Al-tuhhovilt korraldusi saama.

Eelmistel päevadel meie kultiveerisime ja kobestasime hobukultivaatoriga „Planet” maisipõllul reavahesid. Maisitaimed on vaksakõrgused ja kasvavad jõudsalt, kuid veel kiiremini kasvab umbrohi reavahedes ja ridades. Kultiveeritud alale saadeti nüüd naised kõblastega (sapkadega) umbrohtu välja kõplama (sapkatama). Neid kamandab lülvivanem Valja, kes kõplab koos teistega, kuid on siiski ülemus. Tema võib lubada mõnel naisel töölt puududa leiva tegemiseks või lahkuda pärast lõunat sauna kütma. Selle peale võivad teised naised nuriseda, kuid Valja sõna jääb peale.

Meie töös on muudatus. Traktori „Universal” haakeraua külge on kinnitatud tala ja selle külge on haagitud ketijuppidega viis käsikultivaatorit „Planet”. Hobused jäid talli ja meie kaks poissi ja kolm naist alustasime „mehhaniseeritud” kultiveerimist. Traktorist, lõbus vene poiss, lülitas sisse kiirema käigu ja meie lippasime traktori järel, juhtides käepidemest kultivaatoreid. Töö on palju pingelisem kui eelmistel päevadel. Traktor paiskab näkku suitsu, õli ja petrooli haisu. Päike kõrvetab, põld tolmas, higi voolab. Oleme omateada sitked ja karastatud kolhoosnikud, kuid juba lõunaks on võhm väljas. Hobustega töötades pidasime hobuselõunat, traktor aga puhata ei taha. Õhtuks on kubemed haudunud, paljad jalad marraskil ja ise mustad nagu tondid.

Päikese loojumine tähendas kindlat töö lõppu. Kohe läks pimedaks ja mingi tööpäeva pikendamine ei tulnud kõne alla. Pimedus päästis kolhoosniku ter- vist, sest vastasel korral oleks tööpäev veninud lõpmatuseni. Nüüd ruttu koju, künas soojenenud veega higist ja tolmust puhtaks. Mõnikord oli võimalus nautida ka saunamõnuseid. Pärast õhtueinet väsimus kadus, sest oli aeg klu- bisse minna.

Küla alumisest otsast hakkas kostma tüdrukute lauluhääl. Neel olid Roosa-Linda, Hilda ja Miralda, kes lauldes liikusid aeglaselt pimeduses klubi poole. Nendega ühinesid ka teised tüdrukud ja klubisse jõudis terve seltskond. Lauldi selleaegseid hästi tuntud vene laule: „Pime öö”, „Muldonnis”, „Üksik lõõtspill”, „Sinine räät”, „Balkani tähtede all”, „Laiuv meri”, „Valged akaatsiad”, „Tule ääres”, „Seal Siberis Baikali taga” jt. Hulka kostsid ka Eestimaa poistelt kuulnud laulud „Kaugel-kaugel”, „Mets mühiseb”, „Läänemere lained”, „Ma tahaksin kodus olla”, „Viljandi paadimees”, „Lehtede kahin” ja teised laulud. Meeldiv oli kuulata kui Roosa-Linda laulis Tšelitast, 16-aastasest Hispaania kaunitarist. Oli veider, et samal viisil laulsid Eestimaa poisid „Joo ennast täis kui siga”.

Ka küla ülemisest otsast tulid tüdrukud ja poisid. Nemad läksid pillimees Albertit kutsuma ja pilli tooma. Kuni pillimees kohale jõudis tõsteti pingid seinte äärde ja keegi agaram tüdruk moodustas rea ja alustas ringmängu „Me lähme rukist lõikama”, „Mäe otsas kaljulossis”, „Süda tuksub”, „Üks jahimees läks metsa”, „Ma läksin metsa kõndima” jne.

Pillimees jõudis kohale ja alustas valsist. Sellele järgnesid tustep, polka, krovjakk, padespann, jälle valss jne. Põrandal keerlesid mõned segapaarid, kuid rohkem oli tüdruk-tüdruk paare. Seda peeti loomulikuks, sest kust sa neid peigmehi võtad. Poisid seisis õues, tegid suitsu omakasvatatud tubakast, rüüpasid midagi pudelist ja sõid päevalilleseemneid. Kui Suur Vanker seisis ja Sõel kõrgus taevavõlvil juba järgmist päeva ennustades ja kukelaul seda kinnitas, siis klubis tuled kustutati, saadeti pillimees koju ja paaridena või üksikult mindi koju. Jäi 2-3 tundi uneaega ja siis pidid olema jälle brigaadikeskuses, seda ka pühapäeval. Kirgedest ja tunnetest, mis pimedal suveööl valitsetid on parem vaikida.

Kord kuus näidati klubis tummfilmi. Naaberkolhoosist sõidutati kohale kinomehaanik, kaasas kuus kasti aparatuuri. Elektrit külas ei olnud ja filmi näitamiseks tuli käsitsi vända dünamot. Selleks laskis mehaanik saali 6-7 poissi, kes kordamööda vändates said filmi tasuta vaadata. Nende mütsid korjas mehaanik oma kasti, et keegi pimedas ei hiiliks vântamisest kõrvale. Esimene helifilm jõudis külla 1938. a. Suursündmuseks külaelus kujunes Eesti filmi „Elu tsitadellis” ühiskülastamine. Sõitsime rajoonikeskusesse kolme vankriga. Kirikust kohandatud kinosaaalis võis ärevalt oodata 40-50 eestlast. Pettumus oli suur, kui selgus, et film on dubleeritud, kõik tegelased suhtlesid vene keeles ja ainult „Tuljakut” lauldi eesti keeles.

Vaatamata väsitavale tööle, mille eest palka ei makstud, hullasid noored nagu kõikjal. Mängiti palli, jooksti, hüpati, maadeldi ja võisteldi. Võeti osa rajoonikeskuses korraldatavatest võistlustest. Kord pöördusime kolhoosi esimehe Altuhhovi poole palvega osta poistele sangpomm ja tõstekang. Esimees vihas, sõimas ropult ja käskis minna hanguga heinakuhje tõstma.

Vene rahvusest esimehi vahetati kolhoosis sagedasti. Ükskord juhtus ime – esimeheks toodi eestlane Hansing. Ta oskas ropult vanduda, paremini kui venelane. Põllul ratsutades sõimas ta naisi kuradi laiskadeks lehmadeks ja veel

hullemate sõnadega. Kord tuli ta rehepeksuplatsile ja minu koolivend Aleksander Peek küsis lahke ja süütu näoga: „Kas seltsimees esimees tuli oma lehma üle vaatama?”

1943. a. avanes meil võimalus kohtuda ehtsate eestlastega. Need noormehed olid Eestis mobiliseeritud Punaarmeesse 1941. a., töötanud metsatööl ja nälginud Siberis. Sõjaväe juhtkond neid riviteenistusse ei vajanud ja saatis 15 noormeest meie külla toibuma ja tervist parandama. Mehed majutati peredesse. Nad toibusid varsti, laulsid, hullasid ja jätsid mälestuseks külla ka järglasi. Nendelt kuulsime esmakordselt „Viljandimaa paadimeest”, „Postipoissi”, „Ma tahaksin kodus olla” ja teisi Eestimaal tuntud laule. Saime teada, et A. Tammisaare on kirjutanud tõsise „Tõe ja õiguse” ja O. Luts kelmika „Kevade”. Mõne aja pärast kutsuti noormehed sõjaväkke relvaga kodumaad vabastama.

Eestlasi eriti ei usaldatud ja saadeti tööpataljonidesse. Keskhariidusega poisid suunati sõjakoolidesse ja nendest said ohvitserid Eesti Laskurkorpuses. Uus-Eesti külast on pärit lennuväe polkovnik Aleksander Jakobson, jalaväe polkovnik Albert Holm, mereväe esimese järgu kapten Vidrik Oja ja Nõukogude Liidu kangelane Albert Repson. Sõjas langesid, said haavata ja jäid teadmata kadunuks paljude perede pojad. Sõjaväest tulid tagasi külla ainult üksikud noormehed. Eesti Laskurkorpuses sõdinud mehed jäid Eestisse ja kutsusid sinna ka oma vanemad ja sugulased. Saatuse tahtel olid nad 1944. a. vaprad vabastajad, pool sajandit hiljem põlatud okupandid.

Olud korraliku hariduse saamiseks olid rasked. Algkool külas ja keskkool 7 km kaugusel rajoonikeskuses või 30 km kaugusel Livoonias raskendasid õpingute jätkamist. Kuid püüd haridusele ei raugenud. Kümned minu eakaaslased said keskhariiduse tehnikumides Armaviris, Tšerkesskis, Stavropolis ja Maikopis. Nad töötasid hiljem agronoomi, õpetaja, meedikuna, tehnoloogina ja mehaanikuna ametikohtadel. Nende hulgast sai Johannes Jakobson teaduste doktori, Arnold Takkin ja Ilmar Soobik teaduste kandidaadi astme.

Väärrib meenutamist vägijookide tarvitamine. Sõjaeelsetel aastatel ei olnud kombeks poest veini osta. Seda asendas koduvein. Viinamarjakobarad purustati ja valati tunni käärima. Kui aktiivne käärimine oli lõppenud, riisuti ära pealekerkinud kiht, vooliku kaudu valati välja poolkäärinud mahl ja kõrvaldati põhjasete. Mahla käärimine veiniks kestis nädalaid. Siis villiti vein neljaliitristesse pudelitesse (tšernovoidesse), korgiti ja viidi pudelid keldrisse. Oli kombeks ka pudelite maassekaevamine. Ainult peremees teadis mitme sammu kaugusel teatud märgist pudelite peidupaik asub. Koduveini joodi mõõdukalt täht- ja pidupäevadel.

Viina osteti poest arstirohuks külmetuse vastu. Harva nähti külatänaval taa-ruvat meest ja kui see oli juhtunud, siis pakkus sündmus naistele kõneainet mitmeks nädalaks. Koduõlle pruulimise kunst oli vist unustatud. Ainult kord pruulis õlut kolhoosi lõikuspeoks Kaug-Idast tulnud mees.

Sõja ajal olukord muutus. Kadus puskariajamise keeld ja kohe otsiti välja peidetud katlad ja torud. Tooraineks olid aprikoosid. Puude alt korjati maha

raputatud viljad, puistati tünni ja purustati nuiaga. Käärimine kestis 4-5 päeva ja siis pandi pada tulele. Paja kaas tihendati saviga. Põhjakõrbemise vältimiseks sai pajas liigutada kraapi. Pajast väljuv aur suunati jahutustünni siugtorusse, mille otsast hakkas märjuke nirisema. Seda võeti seni, kuni ta pilpa peale tilgutatuna põles.

Puskariajamine marjadest oli imelihtne. Sellega tegelesid mitte ainult joodikud, keda nüüd oli rohkesti, vaid ka korralikud karsklased. Puskaripudel asendas raha. Seda tuli pakkuda abilistele, veskilistele, pistisena brigadirile. Igal poisiklutil oli klubisse tulles lapik puskaripudel taskus. Rüübati igast pudelist ja arutati, kelle märjuke on kangem ja parem. Joomine levis kui katk ja sellel olid kurvad tagajärjed. Mõned noorukid jäid puskarisõltlasteks. Kord esitasime klubis näidendit repertuaarilehest, mille tõlkisime eesti keelde. Näidendi sisuks oli sõduri saabumine kodukülla lühiajalisele puhkusele. Näidendi teksti kohaselt teda tervitati ja kombe kohaselt pakuti viina. 200 g klaasis laval ei olnud vesi, vaid puskar, mille lõhn ulatus saali pealtvaatajateni. Sõduri osatäitjal oli juba varem soe sees ja hiljem tekkis tal raskusi laval liikumisega. Teised tegelased talutasid ta lõpuks lava taha. Aplaus oli tormiline tõetruu osatäitmise eest.

1944. a. jätkasin õpinguid Armaviri Toiduainete tehnikumis. 1945. a. viidi mind üle Maikopi Metsatehnikumi. Lõpetasin tehnik-mehaaniku kutsega ja mind suunati tööle Eestimaale. Õppides tehnikumis, osalesin külaelus vaid suvevaheaegadel ja midagi olulist ei oska meenutada. Viimati viibisin külas 1951. a. ja tõin ema Eestimaale. Kirjavahetus sugulastega, vestlused eakaaslastega ja kohtumised kaasmaalastega on jätnud Uus-Eesti küla saatusest troostitu mulje. Küla pidas vastu uuel kohal 60 aastat ja jäi tühjaks samuti nagu Maruhha ja Soriküla, kuigi maju ei veetud ära teise kohta. 1992. a. nägid küla endised elanikud tänaval mahasaetud puude kände, tihedat akaatsiavõsa ja majade varemeid. Elanikud olid lahkunud ja küla lakkas olemast. Kalmistule mõisaaia läheduses on maetud minu vanaema Leena Soobik, vanaema Ann Teder ja tädi Maria Jakobson.

Koostas Ilmar Soobik

2007

Kilingi-Nõmme